

Системний підхід до структури професійно-прикладної фізичної підготовки як складової професійної підготовки майбутніх пілотів

Анотація

Розглянуто системний підхід, як наукову методологію цілісної побудови навчально-виховного процесу у ВНЗ авіаційного профілю.

Актуальність дослідження

Одним із важливих завдань сьогодення є підготовка не тільки висококваліфікованих фахівців у конкретній галузі, а й всебічно розвинених особистостей із фундаментальною освітою та високими моральними якостями. Важливою умовою підготовки випускника вищого технічного навчального закладу до майбутньої професійної діяльності є формування його соціальної активності в гармонії з фізичним розвитком на засадах пріоритету здоров'я. Саме тому удосконалення у навчально-виховному процесі вищого технічного навчального закладу системи фізичного виховання набуває важливого значення.

Відмінною особливістю фізичного виховання є те, що воно повинно забезпечувати системне формування рухових умінь і навичок і буде спрямованим на розвиток таких фізичних якостей майбутнього пілота, сукупність яких оптимально визначають його фізичну дієздатність, що сприяє успішному навчанню та ефективній професійній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій

Системний підхід, який дістав широкого визнання та застосування у другій половині ХХ ст., по суті, у своїх головних передумовах і теоретичних основах склався значно раніше: серед яскравих прикладів системного мислення можна навести геліоцентричне вчення Коперника, космогонічну теорію Канта-Лапласа, філософську систему Гегеля, еволюційне вчення Дарвіна, періодичну систему елементів Менделєєва, тобто, системний підхід являє собою конкретно-наукову методологію пізнання складних об'єктів, що

прийшов на зміну аналітичним дослідженням окремих складових об'єктів.

Останні двадцять років системний підхід став широко використовуватися при дослідженнях педагогічних проблем. Були опубліковані роботи А. Арсенєва [1], Т. Ільїної [5] та В. Раєвського [11], у яких із позицій системного підходу досліджуються зміст, структура і функції педагогічного процесу в загальноосвітніх школах у вищих навчальних закладах. Крім того, системний підхід став реалізовуватися при осмисленні цілісної побудови навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Пріоритет системного підходу у сучасній науці, в цілому, визначається багатьма науковцями, а саме: [3, 5, 7, 8, 10, 11], які вказують, що «тільки на основі системного підходу можуть бути об'єднані численні галузі психології, а також може бути знайдена спільна мова між педагогікою, психологією, фізичним вихованням та суміжними дисциплінами» [7, с. 20], розглядаючи фізичне виховання як основу, пов'язану з усім процесом навчання та професійним довголіттям.

На думку К. Зуєва [5], який стверджував, що діяльність студента під час навчання має «подвійний» характер і виявляється у навчальній діяльності з метою отримання знань, умінь і навичок, а також у підготовці до майбутньої професійної діяльності, на жаль, ця подвійність не завжди потрапляє «у поле зору» дослідників, ще менш вона усвідомлюється самими студентами. Це, у свою чергу, породжує дві основні тенденції щодо мотивації навчання:

– перша – загалом позитивна, зумовлена тим, що її представники вважають навчальну діяльність головною і єдиною. Цей мотив спонукає студентів систематично й сумлінно вивчати теоретичний матеріал, здобувати необхідні знання. Проте прагнення все знати не дозволяє диференційовано накопичувати знання для майбутньої професії, що породжує формалізм і виключає творчий підхід;

– друга – це засіб підготовки до майбутньої діяльності, що часто створює утилітарний підхід до предметів і самого процесу навчання, в результаті чого формується спеціаліст посередній, який багато міркує, але не вміє працювати [5].

Саме тому реформувати систему вищої освіти (при всій різноманітності підходів до її реалізації), на думку Ю. Друзя, слід для досягнення основної мети – створення тих структурних елементів професіоналізму, за допомогою яких формується особистість майбутнього спеціаліста [3].

Дослідниця Т. Ільїна, розглядаючи педагогічні явища як об'єкт застосування системного підходу, зазначає, що вони не зводяться до суми їх складових, а становлять «розчленовану цілісність», при цьому слід враховувати всі фактори, що впливають на систему у цілому, особливо ті, що піддаються педагогічному управлінню [5, с. 34].

Важливим результатом педагогічної системоології стало не лише виділення педагогічних систем з кола соціальних, а й установлення їх якісної своєрідності, специфічних характеристик. Так, у своєму дослідженні А. Лігоцький зазначав, що «...основна ідея системного аналізу полягає в тому, щоб працювати з системою (моделлю системи) як з цілим, шукати нові шляхи не в поділі та спрощенні, а в цілісності та взаємозв'язку.

Об'єктом системного аналізу може бути [10, с. 13]:

- порівняння кількох систем, що виконують спільне завдання;
- дослідження змін системи у її розвитку;
- вивчення поведінки системи, «зануреної» у зовнішнє середовище.

Автор підкреслює особливість методології системного аналізу, яка полягає в тому, що спеціального розроблення потребує процедура дослідження, тобто, якщо ми вивчаємо систему як ціле, а не як сукупність окремих фрагментів, то ми повинні використовувати стратегію дослідження, в якій місце кожної «сходинок» визначається з точки зору зведення цих фрагментів у єдине ціле наприкінці програми дослідження [10, с. 14].

Наукова цінність системного підходу, загалом, визначається значенням як єдиного принципу, що відображає світоглядний рівень дослідження, як універсального методу пізнання, як технології дослідження, що протистоїть стихійності, суб'єктивізму і створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків.

Будь-яка система, за висновками вчених-системологів А. Арсеньєва [1] і Т. Ільїної [5], характеризується впорядкованістю зв'язків і відносин між складовими компонентами, елементами, також їх цілісністю, інтегративністю, що має особливості у різних системних об'єктах. Відношення частин до цілого знаходиться у складному взаємозв'язку – будь-яка зміна властивостей одного з елементів викликає зміну й інших компонентів, а, можливо, і всієї системи.

Дослідник Р. Макаров поняття «системний підхід» розглядає як наукову методологію, «в основі якої лежать принципи діалектики, що дозволяють розглядати, досліджувати, конструювати та моделювати педагогічні процеси й явища у вигляді систем» [8, с. 135]. Також він зазначав, що, на жаль, у сучасних умовах фізична підготовка і тісно пов'язані з нею психологічна і психофізіологічна підготовка не виконують у повній мірі своїх функцій у загальній системі підготовки фахівців. Основна причина – відсутність комплексних програм ППФП. У зв'язку з цим традиційні форми організації фізичної підготовки професіоналів стають неефективними, на основі чого автор вказує на важливість використання нових підходів до здійснення фізичної підготовки фахівців на базі системного стилю мислення.

На наш погляд, у системному підході можна виділити декілька аспектів: історичний, структурний, функціональний, генетичний та ін. У проблемі, яку ми досліджуємо, найбільш значущими є, на нашу думку, історичний, функціональний та структурний підходи. Тому системна зміна цільової спрямованості фізичного виховання майбутніх фахівців у ВНЗ авіаційного профілю повинна полягати у формуванні фізичної культури особистості, зводиться при організації навчального процесу до відмови від старих методів

виховання, які мали чіткі обмеження, до переосмислення відношень до особистості майбутнього пілота, його інтересів і потреб у сфері тілесного й духовного вдосконалення. Саме тому системні підходи мають бути скориговані таким чином: від «планування та контролю» перейти до змістовної трансформації навчального процесу для забезпечення підготовки професійно зрілих і здорових (фізично і морально) фахівців.

Крім того, застосування на системному рівні науково обґрунтованих інтегрованих ознак, що відображають об'єктивний процес постійної інтелектуалізації навчальної праці студентів, дає можливість не тільки порівняти результати досліджень, отриманих у різних типах ВНЗ, а й простежити тенденцію впливу процесу інтелектуалізації навчальної праці студентів зі ставленням до фізичної культури і спорту, що є дуже важливим для забезпечення подальшого планування і прогнозування розвитку фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Саме тому, з наукових позицій, виникає необхідність визначитися з тим, яке місце посідають гуманітарні, зокрема, культурологічні науки у становленні особистості майбутнього фахівця. Це зумовлено тим, що у більшості вищих навчальних закладів технічного профілю ставлення до гуманітарних дисциплін залишається індиферентним, роль гуманітарних знань взагалі недооцінюється. Гуманітарна підготовка студентів технічних навчальних закладів повною мірою не усвідомлюється ні як фактор підвищення культурного рівня майбутніх фахівців, ні як умова їхнього професійного зростання.

Однією з причин такого стану, на нашу думку, є спрощене уявлення про сутність процесів гуманізації та гуманітаризації освітньої сфери, коли проблема зводиться лише до розширення спектра гуманітарних дисциплін, збільшення годин на їх вивчення. Взаємопроникнення гуманітарних і технічних наук за таких обставин поки що не є очевидним. Орієнтація розвитку особистості на вузько прагматичні цілі й результати діяльності

негативно впливає на моральність, порушує процес формування цілісності особистості.

Відомо, що у багатьох сучасних професіях інтегрально сполучаються елементи фізичної і розумової праці при постійному підвищенні питомої ваги останньої. Поступово скорочується сфера застосування важкої та одноманітної фізичної праці і збільшується частка інтелектуальних зусиль. Зростання технічної оснащеності праці приводить до підвищення складності розумової форми праці та появи нових її видів. Так, праця представників ряду професій, будучи безпосередньо матеріально продуктивною, може розглядатися як полегшена фізична праця, насичена складними й об'ємними функціями розумової праці. Передбачається, що в майбутньому велике поширення одержать «серединні» форми праці, коли витрата енергії на розумову і фізичну працю буде приблизно однаковою. В якості приклада можна назвати сучасну працю таких фахівців вищої кваліфікації, як диспетчера, пілота і космонавта.

З вищесказаного витікає, що перед національною системою вищої освіти постає завдання надзвичайної важливості, яке полягає в необхідності організації підготовки фахівців із принципово новими якостями, а саме, фахівців як творчих особистостей, головними визначальними характеристиками яких мають стати особистісні риси, а не спеціальні знання, уміння і навички. «Професіонал» повинен бачити у своїй вузькій спеціалізації не лише технічний, але й людський сенс, місце і роль своєї діяльності у рамках суспільного цілого, адже від усвідомлення зв'язку конкретних форм професійної діяльності з громадськими цілями народжується відчуття повноти і гармонії життя, формується розуміння суспільного призначення індивідуального існування.

Тому виховання у майбутнього фахівця системи поглядів, відповідної сутності гуманізму ми пов'язуємо з визначенням ролі культурологічних дисциплін як засобу гуманізації змістових, процесуальних та організаційних стосунків у практиці навчального процесу. Такий підхід потребує

спеціального теоретико-педагогічного осмислення, що має позитивно позначитися на інтеграції професійної та інтелектуальної освіти, самореалізації та саморозвитку особистості, а фактичні та теоретичні знання надають можливість розв'язання завдань навчання і виховання студентів в їх органічній єдності. Вони демонструють, насамперед, еволюцію зовнішньої «оболонки» людського буття, знайомлять з конкретно-історичними проявами культури в суспільстві через життя і творчість видатних діячів української та світової культури, що сприяє гуманістичному розумінню культури як особливого феномена суспільного життя.

Зазначимо, що організація фізичного виховання у ВНЗ взагалі зведена до підтримки фізичного стану і лише іноді до акцентованої професійно-прикладної фізичної підготовки. Практика фізичного виховання явно не відповідає з новим вимогам освіти фахівців широкого профілю.

Цікаві погляди на подальший розвиток у шкільній програмі навчальної дисципліни «фізичне виховання» виклав у ході дискусії у ВНПФК В. Михалев, який запропонував, як орієнтири нового підходу до вивчення предмету, такі контексти: знання про світ, природу і суспільство (у контексті фізичної культури); знання про способи дії (у контексті засобів фізичної культури); творчу діяльність (заняття фізичною культурою у незвичайних навчальних умовах, у тому числі самостійні заняття); ціннісно-мотиваційне ставлення до навчальної діяльності (формування мотивації залучення до фізичної культури) [9]. Розвиток теоретико-методологічних основ фізичної культури підтверджує, що саме виділені В. Михалевим аспекти одержали подальше вивчення. На нашу думку, використовуючи зазначені напрямки, можна трансформувати зведений до фізичної підготовки навчальний предмет як у середніх так і у вищих навчальних закладах, у нову, інтегровану дисципліну, що має гуманістичне начало.

Вивчаючи роботи А. Дубогай та інших авторів, можна відзначити, що в їх представлені освітні процеси асимілюються з процесами виховання. В той же час А. Дубогай зазначав: «...фізкультурне виховання у ВНЗ, прийнявши на

себе функції фізкультурної освіти студентів, реалізує свою педагогічну сутність і підсилює роль фізичної культури у підвищенні загальнокультурного рівня майбутніх фахівців. Фізичне виховання студента здійснюється з метою формування у нього свідомого й активного відношення до освоєння цінностей фізичної культури, а також формується переконаність у необхідності постійно працювати над собою, вивчати особливості свого організму, навчитися раціонально використовувати свій фізичний потенціал, вести здоровий спосіб життя і систематично засвоювати цінності фізичної культури в самому широкому розумінні цього поняття» [4, с. 19].

Таким чином, на наш погляд, основним принципом фізичного виховання у ВНЗ є єдність світоглядного, інтелектуального та тілесного компонентів у формуванні фізичної культури особистості, що зумовлюють освітню, методичну і професійно-прикладну спрямованість виховного процесу. В основі цього принципу лежать ідеї видатного вченого С. Рубінштейна, який стверджував, що «особистість може в активній формі, за допомогою діяльності, засвоїти історичний досвід людства, зафіксований у предметах матеріальної і духовної культури» [13].

Ідея системного підходу до формування культури здоров'я відображає важливу особливість виховання – спрямованість на цілісний педагогічний процес розвитку особистості через формування у неї навичок здорового способу життя. Саме тому процес виховання має бути організованим як цілеспрямована взаємодія, співробітництво вихователів і вихованців, як процес взаємовідносин між студентами і викладачами, батьками і навколишнім середовищем на основі особистісно-діяльнісного підходу.

У свою чергу, системний підхід до проблеми виховання майбутніх фахівців у ВНЗ передбачає такі методологічні установки: гуманістично-діяльнісний підхід, принципи міждисциплінарного підходу у вихованні підростаючого покоління, динамічність процесу виховання. Розглянемо їх детальніше.

Так, гуманістично-діяльнісний підхід, характеризуючись реалізацією цінностей фізичного виховання та фізичного самовдосконалення, визначає специфічні умови, які визивають активність суб'єкта і сприяють його розвитку. Звідси реалізація гуманістично-діялісного принципу передбачає вирішення задач активного навчання, творчого мислення і відповідного рівня інтелектуальних здібностей при організації власної фізичної активності, тобто основу даного принципу складає ідея безперервної фізкультурної освіти людини, сутність якої полягає в тому, щоб навчити людину піклуватися про здоров'я, використовуючи методи самоосвіти протягом усього життя.

Відомо, що при традиційних моделях педагогічних систем, побудованих на принципах класичної науки, розглядали учнів і студентів як об'єктів впливу, суб'єктно-об'єктне розуміння педагогічного процесу трактувалося як формування особистості із заданими якостями, а освіта – як трансляція суми знань, умінь і навичок від педагога до учнів.

Це спричиняло жорстку регламентацію педагогічної діяльності на зразок «навчальної машини», «нормованості» ініціативи і творчості педагога, «живучості» авторитарного стилю відносин, що гальмують особистісний та професійний розвиток учителя, заважають його самореалізації.

Подібні типи педагогічних систем функціонують як закриті, що позбавлені здатності до саморозвитку, тому вичерпують свої можливості та не мають перспективи. Саме тому в останні роки основна увага педагогічної науки пов'язується із побудовою нових концепцій «відкритої» освіти, які не скасовують класичних канонів педагогіки, а розвивають їх у нових умовах. Відповідно до цього інтерес представляє розуміння педагогічної синергетики з позиції концепції самоорганізації педагогічної діяльності, запропонованої Є. Бондаревською та С. Кульневичем [2], які виділяють такі принципові характеристики відкритої освіти:

– нелінійність (знання і досвід нарощуються не тільки послідовно, а й спонтанно);

- незавершеність (інформація повідомляється не повністю, є змога її доповнювати);
- суб'єктивність (притаманна конкретному учню та вчителю);
- нестійкість і нестабільність;
- відносна передбачуваність результатів;
- орієнтація на різнобічний, а не всебічний розвиток особистості;
- доповнюваність логічного пізнання асоціативними й інтуїтивними відкриттями;
- змінюваність уявлень про світ не тільки бінарна, а й тринарна можливість пізнання й оцінювання;
- поняття «методика», що вимагає «ритуального» виконання і жорстких приписів, поступається місцем поняттю «технології» як цілісному і м'якому наборові орієнтирів;
- пріоритет свідомості над зовнішніми впливами тощо [2].

Наведені положення про синергетичний підхід зумовлюють відокремлення сучасної спеціальної галузі знань педагогічної синергетики внаслідок її значних можливостей у вивченні стратегій удосконалення самоорганізації та саморозвитку педагогічних систем.

Завдяки відкритості, багаторівневості, не лінійності навчального процесу, йому як системі притаманні синергетичні якості. Важливого значення набувають положення про гетерогенність розвитку окремих складових структурних одиниць загальної цілісної освітньої системи.

Важливою умовою удосконалення професійної підготовки майбутніх пілотів є динамічність навчального процесу, який тісно пов'язаний із швидкими змінами кількісних параметрів національних систем освіти, зокрема, масовим поширенням обов'язкової середньої, а також вищої освіти, виникненням нових концептуальних підходів до організації, змісту та методів навчання, концептуальних розробок безперервної освіти. Однією з головної мети безперервної освіти є розширення та диверсифікація освітніх

послуг, які доповнюють базову чи вищу освіту. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про пряму залежність темпів удосконалення та розвитку виробництва, його конкурентоспроможність на світовому ринку від рівня професійної підготовки льотного складу.

Висновки

Таким чином, на нашу думку, можна зробити висновок, що теоретико-методологічні підходи до фізичного виховання у ВТНЗ відображають сучасний рівень знань і тому їх урахування та правильне використання дає змогу теоретично вивірити шляхи емпіричного дослідження, сприяючи підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх пілотів, становленню та розвитку їх професіоналізму.

Оскільки особистість завжди виховується цілісно, то, на наш погляд, лише комплексний підхід може забезпечити цілісність фізичного, психічного, духовного розвитку, жодна сторона якого не виступає як самоціль, а взаємодіє одна з одною, збагачуючи одна одну і всі вони разом слугують розв'язанню завданням всебічного розвитку особистості.

Література

1. Арсеньев А. М. Методологические проблемы социалистической педагогики / А. М.Арсеньев, Ф. Ф. Королев // Проблемы социалистической педагогики. – М.: Педагогика, 1970.– С. 10-40.
2. Бондаревская Е. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: уч. пособие / Е. Бондаревская, С. Кульневич. – Ростов н/Д, 1999. – С. 16-24.
3. Друзь Ю. Позитивна мотивація як умова успішності навчально-ігрової діяльності студентів / Ю. Друзь // Рідна школа. – 2000. – № 7. – С. 56-57.

4. Дубогай О. Д. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи / О. Д. Дубогай, В. І. Завацький, Ю. О. Короп. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 220 с.
5. Зуев К. Е. Формирование личности инженера в вузе / К. Е. Зуев, В. И. Блохин, В. А. Морозов. – К.: Изд-во Киевского госун-та им. Т. Шевченко, 1982. – 98 с.
6. Ильина Т. А. Структурно-системный подход к организации обучения / Т. А. Ильина. – М.: Знание, 1978. – 45 с.
7. Кокун О. Фізична культура і спорт як фактор підвищення адаптаційних можливостей студентів / О. Кокун // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2002. – № 5. – Ч. 3 (48). – С. 47-50.
8. Макаров Р. Н. Основы формирования профессиональной надежности летного состава: учеб. пособие / Р. Н. Макаров. – М.: Воздушный транспорт, 1990. – 438 с.
9. Михалев В. А. К концепции развития школьной физической культуры / В. А. Михалев, В. Л. Сыч. – М.: ВНИИФК, 1988. – С. 23-28.
10. Проектування освітніх систем: метод. рекомендації / [уклад. А. О. Лігоцький]. – К., 1994. – 50 с.
11. Раевский Р. Т. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов технических вузов: учеб. пособие / Р. Т. Раевский. – М.: Высш. шк., 1985. – 136 с.
12. Романенко В. В. Влияние разных режимов двигательной активности на физическое состояние студенток высших учебных заведений гуманитарного профиля: дис. канд. наук с физ. воспитания и спорта: 24.00.02 / Романенко Виктор Васильевич. – Винница, 2003. – 165 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: учебник / С. Л. Рубинштейн. – [2-е изд.]. – М.: Учпедгиз, 1946. – 703 с.